

2 Les violències masclistes: definicions, tipologies i àmbits

Sumari 2.1 Definicions. – 2.2 Formes i àmbits de les violències masclistes.

2.1 Definicions

Per tal de poder plantejar un treball de recerca a l'entorn de la violència exercida contra les dones, hem de superar, d'entrada, certs esculls.¹ Aquests esculls tenen a veure, d'una banda, amb l'elecció del tema, l'enfocament i l'objecte d'estudi, que són aspectes compartits amb tota la recerca; de l'altra, amb la definició dels termes propis d'aquest àmbit, començant per aquesta violència que s'exerceix sobre les dones. En aquest sentit, hem de poder respondre dues preguntes que tenen a veure amb el *què* i el *com*:

- **Què és la violència que s'exerceix específicament sobre les dones?** Necessitem saber quina és la seva naturalesa, com es manifesta, i qui la sosté i la justifica.

1 Parlem de *violències masclistes* perquè no podem singularitzar una violència que es manifesta de maneres molt diverses i que té unes causes multifactorials. Així, utilitzem el plural en el títol per a assenyalar-ho, tot i que no sempre apareix en plural en el text.

- **Com l'hem de designar?** En diferents documents, lleis o estudis hi trobem nomenclatura diversa: violència domèstica, violència de gènere, violència masclista, violència contra les dones...

És a dir, des de l'inici hem de tenir clar que aquests aspectes els hem d'entendre i assimilar en el nostre sistema de pensament i en el nostre discurs, de manera que no hi hagi possibilitat de confusió ni dubte respecte al nostre coneixement sobre l'enfocament, el tema i l'objecte d'estudi del nostre treball i, també, sobre el domini del camp temàtic i del llenguatge acadèmic específic. Més enllà de l'obvietat que el que hem dit fins aquí és aplicable a qualsevol qüestió científica (què és, com n'hem de dir), en el cas que ens ocupa s'hi afegeix el desco-neixement i la confusió generals, ambdós sostinguts pels discursos patriarcals, que sistemàticament plantegen dubtes sobre la veracitat i la justificació dels greuges i dels efectes -fins i tot de l'existència, per part dels **negacionistes**- de la violència contra les dones.

En un primer moment, el problema amb els diferents conceptes associats a la violència contra les dones neix de la dificultat de reconèixer-ne l'existència i, conseqüentment, de definir-la. Així, els termes **violència domèstica**, **violència de gènere** i **violència masclista** són utilitzats de **manera equívoca** en moltes ocasions depenent, en gran part, no només del nivell d'elaboració del discurs sobre el propi fenomen en cada societat, sinó també del desenvolupament de les lleis en els diferents marcs legislatius. Hem de partir del fet, però, que els termes **no són equivalents ni sinònims** i que no poden alternar-se, en el discurs, com a estratègia per a evitar la repetició de les mateixes expressions.

Aquesta situació de confusió té dues causes clares. D'una banda, el fet que els termes han evolucionat al llarg del temps, de manera que un ha substituït l'anterior quan s'ha avançat en la definició de la naturalesa de la violència contra les dones. De l'altra, la resistència de les societats patriarcals a reconèixer aquesta violència com a fenomen diferent a la resta de violències estipulades. D'aquí que, en alguns contextos socials, allò que als anys seixanta del segle XX era definit com a *violència domèstica*, més endavant va ser reconegut com a *violència de gènere* i, començat el segle XXI, com a *violència masclista*. De la mateixa manera, les formes que adquireix aquesta violència i els espais on es manifesta estan en contínua revisió.

La violència contra les dones té com a objectiu el sosteniment i la reproducció del model i l'ordre patriarcals que manté les relacions desiguals de poder, la superioritat de la masculinitat hegemònica i, en conseqüència, la subordinació i el control de les dones. Si tenim clar que el patriarcat és un sistema que es construeix, doncs, sobre aquestes relacions de poder, entendrem que els seus efectes impliquen de manera transversal tots els membres de la societat, dones i homes, i qualsevol dels àmbits de la vida. D'aquesta manera, s'entén que totes les relacions humanes emmarcades en societats dominades pels homes estiguin

condicionades per aquest sistema de privilegis en funció del gènere que, necessàriament, planteja un desequilibri de poders sistèmic: l'autoritat de l'universal masculí i la subordinació del complement femení.

L'ONU defineix la violència contra les dones d'aquesta manera:

La violència contra les dones i les nenes es defineix com tot acte de violència **basat en el gènere** (el destacat és nostre) que tingui o pugui tenir com a resultat un dany o patiment físic, sexual o mental per a la dona, així com les amenaces de tals actes, la coacció o la privació arbitrària de la llibertat, tant si es produeixen a la vida pública com a la vida privada. La violència contra les dones i les nenes inclou, amb caràcter no limitatiu, la violència física, sexual i psicològica que es produeix al si de la família o de la comunitat, així com la perpetrada o tolerada per l'Estat.²

La clau d'aquesta definició rau en «basat en el gènere», i aquesta és la idea que ha fet evolucionar els termes, de *violència domèstica* a *violència de gènere*. Així, *violència domèstica* ha restat com un concepte que ubica la violència en un espai determinat, però que no té a veure amb el gènere de les persones que intervenen en el sistema de violència. Per tant, la *violència domèstica* és la que s'exerceix en la llar, especialment entre membres de la família.

Per la seva banda, la *violència de gènere* és definida per l'ONU com segueix:

La violència de gènere fa referència als actes nocius dirigits contra una persona o un grup de persones per raó del seu gènere. Té l'origen en la desigualtat de gènere, l'abús de poder i l'existència de normes perjudicials. El terme s'utilitza principalment per subratllar el fet que les diferències estructurals de poder basades en el gènere col·loquen les dones i les nenes en situació de risc davant de múltiples formes de violència. Si bé les dones i les nenes pateixen violència de gènere de manera desproporcionada, els homes i els nens també en poden ser blanc. De vegades es fa servir aquest terme per descriure la violència dirigida contra les poblacions LGBTQI+, en referir-se a la violència relacionada amb les normes de masculinitat/feminitat o a les normes de gènere.³

És a dir, aquesta violència pot ser compartida també per altres poblacions diferents a les dones i nenes, perquè la seva definició es

² <https://www.unwomen.org/es/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence>.

³ <https://www.unwomen.org/es/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence>.

fonamenta en el fet que existeix una violència que descansa sobre les diferències de gènere, que són construïdes socialment, però no és una violència que singularitzi la que pateixen les dones pel fet de ser-ho. Això és, la violència de gènere s'exerceix contra una persona en relació amb el seu sexe o gènere; la violència masclista és exercida pels homes contra les dones.

Tot i que moltes lleis orgàniques parlen de *violència de gènere* per determinar la violència contra les dones, n'hi ha d'altres que, recolzant-se en les reivindicacions i la crítica feministes, han adoptat el terme *violència masclista* per definir la violència que s'exerceix sobre les dones pel fet de ser-ho i que està emparada per les estructures patriarcals i, per tant, per un sistema de relacions de poder dels homes sobre les dones. Es tracta d'un concepte que reconeix els drets de les dones com a **drets humans** i que té un caràcter diferenciat de la resta de violències estipulades. Conseqüentment, el concepte de *violència masclista* refereix que el masclisme dirigeix i empara les conductes de poder i abús de poder dels homes sobre les dones.

La violència masclista està tipificada com a sistèmica en el sentit que expressa el filòsof Slavoj Žižek (2009). El qualificatiu té en compte els efectes de la violència exercida per un sistema que afavoreix uns certs grups socials, més enllà de la interacció entre qui exerceix la violència i qui la pateix. En paral·lel, s'han definit diferents formes de violència masclista: la física, la psicològica, la sexual, els abusos sexuals, l'econòmica, la digital, la institucional, l'obstètrica, la violència de segon ordre, la vicària, l'estructural i la simbòlica. Quant als espais en què es dona aquesta violència, de manera general, es determinen els àmbits de la parella, familiar, laboral, social i comunitari. El debat a l'entorn de la definició i la categorització continua viu, perquè la naturalesa d'aquestes formes de la violència masclista i els espais on s'exerceix no són estancs i varien segons els contextos socials, històrics i culturals, i requereix d'un acord social que es recolzi en un marc teòric que encara és en discussió.

Un cop aclarit el *què* i el *com* de la violència envers les dones, farem un repàs succint a les formes que pren aquesta violència -que, cal subratllar-ho, no solen manifestar-se de manera aïllada, sinó tot al contrari: usualment s'encavalquen. Per fer-ho, evitarem endinsar-nos en els debats teòrics, perquè no és l'objecte d'aquesta guia, i farem referència a les principals definicions que se n'han fet.

2.2 Formes i àmbits de les violències masclistes

A Catalunya, la Llei 5/2008 del dret de les dones a erradicar la violència masclista, en el seu moment, va fer avançar les consideracions teòriques sobre les violències envers les dones. Cal subratllar que aquesta llei promulgada pel govern la Generalitat de Catalunya, que

és descriptiva, legisla sobre l'atenció que han de rebre les víctimes, la sensibilització i la prevenció de la violència masclista. Com a llei pionera a Europa, estableix que la violència que reben les dones pel fet de ser-ho es fonamenta sobre els principis del patriarcat, que justifica i empara una masculinitat que pot autoritzar-se com a agressiva, controladora i subordinant. Això és, el masclisme. A banda de la determinació de la violència masclista, la seva definició i la seva naturalesa, la llei estableix els àmbits en els quals es dona i les formes que adopta, de manera que els instruments i les estratègies per a la seva erradicació siguin més eficaços. De la mateixa manera, el fet de catalogar les violències masclistes millora les eines de prevenció i atenció a les víctimes.

Queda justificat, per tant, que prenguem d'aquesta llei la categorització de les formes de les violències masclistes que, a més, ha definit i validat el moviment feminista,⁴ sense perjudici que es puguin tenir en compte altres legislacions internacionals i l'anàlisi i definicions que estableix la crítica feminista.

Més enllà de la Llei, hem parlat més amunt de la violència simbòlica i l'estructural. Aquests dos termes, més que formar part dels tipus de violència masclista, en defineixen la naturalesa. Va ser Bourdieu qui, a *La distinció* (2012 [1996]), es refereix a la violència simbòlica com aquella que té el rol de disciplinar la societat segons la posició social de cada membre de la jerarquia i s'inscriu en els actes i modes inconscients o tàcits a través dels quals s'exerceix una dominació social i cultural. D'aquesta manera, la violència simbòlica es fonamenta en la discriminació i denigració d'aquelles identitats que s'aparten del poder hegemònic, a fi de garantir la continuïtat d'aquest poder. De la seva banda, la violència estructural, estipulada per Johan Galtung (1969), és definida com aquella violència que, sostinguda per una estructura social, perjudica una persona o grup social i impedeix que aconseguixin el que necessiten i, fins i tot, l'exercici dels seus drets individuals i col·lectius. Es tracta, per tant, de dos termes essencialment sociològics que busquen determinar la manera com la jerarquia juga un rol en l'equació de les violències associades a les interaccions entre els subjectes dominants, opressors o privilegiats i els dominats, oprimits o subalterns. Els àmbits en els quals actuen aquestes violències són, entre d'altres, el racisme, el classisme i el masclisme.

Segons la Llei 17/2020, la violència masclista es pot exercir de manera puntual o de manera reiterada d'alguna de les **formes** següents:

- a. Violència física
- b. Violència psicològica

⁴ La Llei 5/2008, del 24 d'abril, va ser revisada en la Llei 17/2020, del 22 de desembre, per afegir noves formes de violència contra les dones. Per a la definició de les formes i els àmbits de les violències masclistes, consulteu: <https://portaldogc.gencat.cat/utillsEAD0P/PDF/8303/1828756.pdf>.

- c. Violència sexual
- d. Violència obstètrica i vulneració de drets sexuals i reproductius
- e. Violència econòmica
- f. Violència digital
- g. Violència de segon ordre
- h. Violència vicària

A banda, la Llei entén que les diverses formes de violència masclista «són també violència contra la dona quan s'exerceixin amb l'amenaça o la causació de violència física o psicològica contra el seu entorn afectiu, especialment contra els fills i filles o altres familiars, amb la voluntat d'afligir la dona».

S'estipulen els següents **àmbits** de la violència masclista:

- a. Violència en l'àmbit de la parella
- b. Violència en l'àmbit familiar
- c. Violència en l'àmbit laboral
- d. Violència en l'àmbit social o comunitari
- e. Violència en l'àmbit digital
- f. Violència en l'àmbit institucional
- g. Violència en l'àmbit de la vida política i l'esfera pública de les dones
- h. Violència en l'àmbit educatiu
- i. Qualsevol altres formes anàlogues que lesionin o puguin lesionar la dignitat, la integritat o la llibertat de les dones

Evidentment, aquesta Llei no contravé els organismes internacionals, però sí que n'actualitza alguns documents base, com ara la "Declaració sobre l'eliminació de la violència contra la dona" de l'ONU, del 23 d'abril de 1994.

Tot i que, com hem indicat, es pot consultar la Llei per entendre quina és la naturalesa de cadascun d'aquests tipus de violència, entenem que pot ser aclaridor desenvolupar aquí alguns dels conceptes clau que, bé per la seva complexitat o per la novetat, poden induir a error. Així, volem fer parar atenció, principalment, vers la violència obstètrica, la digital, la de segon ordre i la vicària.

Pel que fa a la violència obstètrica, la Llei diu: «consisteix a impedir o dificultar l'accés a una informació veraç, necessària per a la presa de decisions autònomes i informades». En realitat, es refereix a la manipulació dels drets de les dones o a l'impediment del seu exercici en relació amb la salut sexual i reproductiva, i té implicacions en les condicions en les quals es dona tot el procés de reproducció, i «també les pràctiques ginecològiques i obstètriques que no respectin les decisions, el cos, la salut i els processos emocionals de la dona». Les afectacions d'aquesta violència poden ser tant físiques com psicològiques i emocionals. L'especificació d'aquest tipus de violència

ha significat un assoliment en l'observació del cos de les dones com un espai individual, propi i inviolable.

Per la seva actualitat i la pràctica cada vegada més intensiva, és important assenyalat què és la violència digital:

consisteix en els actes de violència masclista i misogínia en línia comesos, instigats, amplificats o agreujats, en part o totalment, amb l'ús de tecnologies de la informació i de la comunicació, plataformes de xarxes socials, webs o fòrums, correu electrònic i sistemes de missatgeria instantània i altres mitjans semblants que afectin la dignitat i els drets de les dones.

Aquesta violència, a banda de causar danys psicològics, emocionals i fins i tot físics, reforça els estereotips de gènere i té implicacions greus en la dignitat, la reputació, la privacitat i la llibertat de les dones; tots són aspectes que poden obstaculitzar la llibertat d'expressió i la representativitat pública i política de les víctimes.

La violència de segon ordre i la violència vicària poden confondre's ja que, cadascuna a la seva manera, impliquen terceres persones, més enllà de víctima i victimari. Per considerar-les correctament, hem de partir de la definició de violència vicària, que és la que s'exerceix contra els fills i filles «amb la finalitat de provocar dany psicològic a la mare». Actualment, aquests fills i filles són considerats també víctimes de la violència masclista. De la seva banda, la violència de segon ordre s'exerceix contra les persones que donen suport a les víctimes de la violència masclista i n'obstaculitza la prevenció, la detecció, l'atenció i la recuperació.

L'interès d'aquest punt és advertir sobre la complexitat i pluralitat del fenomen de les violències masclistes (d'aquí la importància de referir-s'hi en plural) i guiar els interessos de les persones que vulguin analitzar-ne les representacions simbòliques en la literatura o en altres expressions artístiques, en què solen plasmar-se de manera imbricada atès que, en general, l'exercici de les violències contra les dones sol ser múltiple. La identificació de les actituds violentes i, fins i tot, els efectes d'aquestes actituds poden ser difícils d'identificar i de reconèixer. Per tant, és necessari que se'n coneguin les formes i la naturalesa, de manera que l'anàlisi literària no parteixi d'un paradigma incomplet o equivocat.

El contingut d'aquest capítol vol ser orientatiu en el marc teòric de qualsevol recerca que se situï en l'anàlisi d'obres literàries amb una perspectiva de gènere.

